

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ METNİ VE MENŞEİ MESELESİ

NECLA PEKOLCAY

XV. asırda Anadolu'da kültür ve edebiyatın inkişafı en ziyade Osmanlı hanedanı mensuplarının yaşadığı merkezlerde görülmektedir. XV. asır Osmanlı hanedanından II. Murad, Fatih Mehmed, II. Bayezid, Cem Sultan bizzat şiir yazmışlar, Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman da şairleri himaye etmiş, bu hükümdar için müteaddit eserler kaleme alınmıştır.

XIII. ve XIV. asırlarda Anadolu'da meydana gelen ve halk arasında rağbet görmüş olan dinî mevzulara müteallik edebiyat, XV. asırda daha büyük bir inkişaf göstererek, kıymetli eserler vermiştir. Bu neviden eserlerin en mühimlerinden biri Süleyman Çelebi'nin *Vestletü'n-necât*'ıdır. Süleyman Çelebi ulvî hislerini samimî ve inandırıcı bir tarzda ifade etmesini bilmiş, hem kültürlü zümreye, hem de halka hitap edebilecek bir eser vücuda getirmiştir. Onun bir mevlit (مولى) çığırını açmasının sebebi de budur.

Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkında pek az bilgiye sahibiz. Mehazların kaydettiğine göre (bk. Âli, *Künhâ'l-ahbâr*, İstanbul, 1277, V, 115 v. d.; Belîg Bursavî, *Güldeste-i riyâz-ı irfân*, Bursa, 1257, 145—147; diğer mehazlar için bk. Necla Pekolcay, *Türkçe mevlid metinleri*, doktora tezi, 2 cilt, İstanbul, 1950, Türkiyat Enstitüsü, nr. 346), o I. Murad devri vezirlerinden Ahmed Paşa'nın oğlu, Şeyhzade Süleyman Paşa'ya tehniye yazan Şeyh Mahmud Efendi'nin torunudur. Lâtîfi tezkiresinde İvaz Paşazade olarak gösteriliyor ise de, bu doğru değildir. Kaynaklarda Süleyman Çelebi'nin doğum tarihine dair bir kayda tesadüf edilemedi. Ancak eserin bir nüshasında¹ mevcut bir beyite istinaden, Raif Yelkenci, Süleyman Çelebi'nin mevlidi 60 yaşında yazdığı, eserin 812/1409 da bittiği ve Çelebi'nin de 825/1422 de öldüğü bilindiğine göre, onun 752/1351 de doğduğu neticesini çıkarıyor (bk. Raif Yelkenci, *Süleyman Çelebi'nin mevlid manzumesi*: En Son Dakika gazetesi, 11 ocak 1949 ile 14 şubat 1949 arasında, fasılalar ile neşredilen makaleler). Fakat bu

¹ Sahibi Raif Yelkenci'dir. Bahis mevzuu beyit şudur :

يکتلك داخی کجدى شيله خوجا
ارشدى شصت لفو اولد قوجا (5b : 10)

yazmaya benzeyen, esash sayılabilecek nüshalarda, içinde bulunduğu parçadan vezin itibarı ile farklı olan bu beyit ve bundan evvel ve sonra gelen bir kaç beyit bulunmadığı için, bu hususta henüz katf bir şey söylenemez.

Süleyman Çelebi Yıldırım Bayezid zamanında divan-ı hümayun imamı, sonra da Bursa'da onun ihya ettiği camiin imamı olmuş idi. Mevlidi, Hz. Muhammed'in efdaletini göstermek için bu esnada yazdığı muhtelif mehazlarda kaydedilmektedir. Eserini yazmasının sebebi olarak gösterilen hadise hakkında *Künhü'l-ahbâr*, *Güldeste...*, *Tezkire-i Lâtîfî* ve başka kaynaklara bakınız.

Süleyman Çelebi'nin 825/1422 tarihinde ölümü için düşürülen tarih *râhat-ı ervâh'*tir. Mezarı Bursa haricinde, Çekirge yolu üzerindedir.

Süleyman Çelebi mevlidinin İstanbul kütüphanelerinde tesbit edilebilen nüshaları 50 adettir (bu nüshaların tavsifleri için bk. Neclâ Pekolcay, *Süleyman Çelebi'nin mevlidinin nüshaları*: Türk Dili III [1 mart 1954], 319—322). Bunların nüsha hususiyetlerinden anlaşılmasına göre, en eskisi yukarıda bahsi geçen, istinsah tarihi kaydedilmemiş nüsha, en eski istinsah tarihi taşıyanı da h. 916 da istinsah edilmiş, Ayasofya Kütüphanesinde 3485 numarada kayıtlı olmaktadır. Bundan sonra, tarihleri malûm olanlar, istinsah tarihi sırasına göre şunlardır: Topkapı Sarayı - Yeni Kütüp. 1477, h. 920; Fatih Kütüp., mecmua, 5430, h. 937; Nuruosmaniye Kütüp. 3902, h. 980; Topkapı Sarayı - Emanet Hazinesi Kütüp. 1611, h. 993; Millet Kütüp., manzum eserler, 1357, h. 1000. Bu 7 nüsha metinlerin muhtevası bakımından ele alınacak olursa, Raif Yelkenci nüshası ile Fatih Kütüphanesi nüshasının en ziyade itimada şayan olduğu görülür.

Süleyman Çelebi mevlidi metni bir hayli karışıklığa uğramıştır. Bu gün mevlit cemiyetlerinde en ziyade okutulan metin Ahmed Kâmil matbaasında, 1323 te basılmış 317 beyitlik nüsha ile Rıza Efendi'nin meydana getirdiği nüshadır. Bunlardan birincisi velâdet, miraç, vefat-ı Nebî, ikincisi velâdet ve mirâc-ı Nebî bahislerini içine almaktadır. Basma nüshalarda bir hayli muhtasar olan metnin, okunduğu sırada kısa bir zamana sığdırılabilmesi için kısaltıldığı düşünülebilir; fakat bu ihtisarda bir nispetsizlik vardır. Bu nispetsizlik mevlit bahsinde daha az, miraç ve vefatta daha fazladır. Bazı parçalar, bilhassa üslûptaki fark ile, tebarüz eder. Raif Yelkenci, yukarıda bahsi geçen makalelerinde bu hususa nazar-ı dikkati çekmektedir. Raif Bey mevlit metninin karıştırılmasında iki sebep olabileceğini kaydediyor: 1. mevlidin, cemiyetlerde okutulmak için, kısaltılması ve ondan bir müntehabat vücuda getirilmesi; 2. hacmi küçülen

eşerden bir ticaret metarı olarak istifade edilmek, aynı zamanda başka bir eserin neşrinin teminine çalışılmak istenmesi ile Süleyman Çelebi'nin eserine *Hikâye-i geyik*, *Hikâye-i güvercin* gibi ilâvelerin yapılması. Müellif bundan sonra *Vefat-ı Fatıme*'nin yersiz bir ilâve olduğu üzerinde durarak, bunda bir kasıt aramakta, bunu müteakip vefat kısmına yapılan ilâvelerin de bu kastın mahsulü olduğu fikrini ileri sürmekte ve metnin ehl-i sünnet akîdelerinden ayrılmak için bilhassa bozulduğundan da bahsetmektedir. Raif Bey metnin tahrifinde bir kasıt aramakta haklıdır; çünkü müntehabat vücuda getirilirken, eserin bir ölçü dahilinde kısaltılması ve en lüzumlu parçaların alınması beklenirdi. Halbuki basma nüshalarda ve bazı istinsah mahsullerinde bunun aksi görülmektedir.

Süleyman Çelebi mevlidinin yukarıda gösterilen en eski nüshaları tetkik edilirse, en eski istinsah tarihini taşımakla beraber, gerek üslûp, gerekse ithiva ettiği motiflerin tafsilâtı bakımından, Ayasofya Kütüphanesi nüshasının ilâveli bir nüsha olduğu hükmüne varılır. H. 920 de istinsah edilmiş olan Topkapı Sarayı-Yeni Kütüp. 1477 de kayıtlı nüsha hakkında da aynı şey söylenilebilir. Buna mukabil nüsha hususiyetleri bakımından en iyi sayılabilecek nüsha yukarıda en eski olarak gösterilen Raif Yelkenci nüshasıdır. Fatih Kütüphanesi nüshası da, tam bir ölçü dahilinde, muayyen bir üslûp ve iyi sayılabilecek bir imlâ ile yazılmıştır. Nuruosmaniye Kütüp. 3902, Topkapı Sarayı-Emanet Hazinesi Kütüp. 1611, Millet Kütüp. 1357 de bu nüshaya benzemektedir. Millet Kütüp. 1357, muhteva bakımından, iyi bir nüshadır. Nuruosmaniye nüshasının imlâsı pek iyi değildir. İçinde de fazlalık olarak arapça manzum parçalar mevcuttur. Topkapı Sarayı-Emanet Hazinesi nüshası da, «merhabalar» faslı metin haricinde bırakılmak ve eksik bazı beyitler diğer nüshalardan tamamlanmak şartı ile, iyi sayılabilecek bir nüshadır. *Vesîletü'n-necât*'ın bu son 5 nüshası karşılaştırılarak, sahili sayılabilecek bir metin elde edilebilir (bu şekilde tenkitli bir metin için bk. Neclâ Pekolcay, *Türkçe mevlid metinleri*, doktora tezi, İstanbul, 1950, II : *Süleyman Çelebi mevlidi metni*, 747 beyittir, Türkiyat Enstitüsü, nr. 346). Bütün eski nüshaları, yani elde mevcut 7 nüshayı karşılaştırıp, fazlalıkları not şeklinde göstermek de mümkündür.

Eserin esash sayılabilecek yazmalarının karşılaştırılmasından elde ettiğimiz metinde gösterişten uzak, samimî bir üslûp hâkimdir. Bahisler de gayet ölçülü bir şekildedir. Bu metnin bahis başlıkları ve muhtevası aşağıda gösterilecek, ilâve parçaların menşei meselesi ile *Vesîletü'n-necât*'ın mehzaları üzerinde de ayrıca durulacaktır.

1. Fî tevîhîdî bâri sübhânehü ve ta'âlâ 'azze ve celle. Eserin başlan-

gıcı olan bu parçada Allahın bütün sıfatları sayılmakta, onun büyüklüğünden ve kudretinden bahsedilmektedir.

2. Fi'ltimâsi 'd-du'â li'n-nâzîmetihi ve fi'özri 'l-kitâb. Bu kısımda eser daha sade ve akıp giden bir ifade tarzı kazanıyor. Nâzım, okuyucularına kendine dua etmelerini vasiyet ederek, söze başlıyor. Kitabının noksanları sebebiyle onu ayıplamalarını, eksik kısımlarını mazur görmek lûtfunda bulunmalarını, noksanlarını da kimseye nakletmemelerini söyledikten sonra, büyük bir tevazu ile:

şâ'iri gibi bunun eksügi çok
olmaya bir beyti kim eksügi yok

beyitini ilâve ediyor. Burada kâmil ve kusurlu insan hakkındaki fikirlerini, kendine has samimi ifade tarzı ile şöyle belirtiyor:

gerçi tamm ü nâkısı kâmil bilür
kâmil olan cümleyi kâmil bilür
anların kim eksügi çok işinün
eksügin gözler olur her kişinün
her kişi kim ola ol eksüksüz er
kılmaz ol hiç kimse. 'aybına nazar
lûfîle 'aybını setr idün bunun
hêm bu olur işi her lûf ıssınun
eksügüme kıldım uş ben itirâf
her ki ehl-i lûf ola kıla mu'âf
lık her yirde kim ola ihtilâl
lûfîle işlah ide ehl-i kemâl

3. Fi beyanı sebab-i fıtrati 'l-'âlem. Nâzım burada Allahın bütün mevcudattan evvel, tasavvurdan münezze, âlem üzerinde Hâkim-i mutlak olduğundan, mevcudatı yoktan var ederek, kudretini bunlarda izhar ettiği, fakat bunlardan müstağni olduğundan, bütün cihanın onun bir defa «ol» demesi ile meydana geldiği ve eğer «olma» derse, yine yok olacağından, yer ve gökte ne varsa, Hak emri ile karar tuttuğu ve hepsinin onun emrinde bulunduğu, bunlar mevcut olmasa da, yine onun mevcut olacağından bahsediyor.

4. Fi beyanı fıtrati 'l-'âlem ve rûhi Muhammedin 'aleyhi 's-selâm. Hakkın evvelliğinin belirtildiği, şimdi sun'unun beyan edileceği söyleniliyor ve Allahın evvelâ Mustafa ruhunu yarattığı ve onu sevdiği, onu bir çok yıl terbiye ederek, bütün dertlere tabip kıldığı, ne kadar güzel huy ve âdet varsa, ona verdiği; cümle lûtfu ona nasip, bu sebeple de onu kendine karip kıldığı; her gizli ve aşikârın ondan olduğu; zemin ve asmanın onun yüzü suyu hürmetine meydana gel-

diği; eğer Muhammed olmasa, ay, gün ile gece ve gündüzün meydana gelmeyeceği; o dünyaya gelmese, Âdem'e izzet tacının inmeyeceği; kulağın işitip, dilin söylemeyeceği; dinimizin Muhammed'den açıldığı; o vesile olduğu için, Allahın Âdem'in tövbesini kabul ettiği; Nuh'un onun yüzü suyu hürmetine gark olmaktan kurtulduğu; daha o doğmadan mucizelerinin belirdiği; İsa'nın göğe onun ümmetinden olmak için çıktığı; Musa elindeki asânın onun izzetine ejdeha olduğu; Allahın Halil'e, onun cediti olduğu için, ateşi cennet kıldığı; ecdadına onun adına bunca izzet nasip olduğu söylenildikten sonra da, bütün evliyanın mürsel, sadece Ahmed'in efdal ve ekmele olduğu; bütün bu varlığın, ay, yıldız, yer, gök, cennet ve cehennemın onun için vücut bulduğu; Allaha erenin onunla erdiği; âlemin onunla revnaka geldiği; onun şerefine âlemin bütün nur ile dolduğu; Cennet içinde hurinin onun için olduğu; Cebrâil'in ve Kur'an'ın onun için indiği; âlem halkının onun ile doğru yola eriştikleri; ona erenin Allaha erdiği ve Tanrı dîdarını gördüğü; onun bütün cüz' ve küllün maksudu, mukteday-ı âlem ve şah-i rüsül olduğu; bu varlığa sebep Muhammed olduğu için onun rızasını talep etmek ve şer'ini tutmak lâzım geldiği, ancak bu suretle Hakkın rahmetine kavuşulabileceği anlatılıyor.

5. Fî beyânı hilka'ti Âdem ve intikâil 'n-nûri Muhammed'in 'aleyhi 's-selâm. Bu kısmın başında Hak Taâlânın zatının gizli hazinesini aşkâr etmek ve halka göstermek istediği, Mustafa'nın suret âlemine geldiği ve âlemin onunla safa bulduğu, bütün varlığın sebebi olduğundan, onun nasıl doğduğu ve Âdem'e kadar aslının beyan edileceğinden, o nurun kimlerden kimlere intikal ettiğinin bildirileceğinden bahsedilmektedir.

Faşl. Bu fasılda nur-ı Muhammedî'nin intikali çok basit bir tarzda anlatılıyor: Allah Âdem'i yaratıp; âlemi onunla müzeyyen kıldı, Mustafa nurunu da onun alınına koydu ve bu nurun kendi habibi nuru olduğunu bildirdi. Nur onun alınında epey zaman kaldıktan sonra Havva alınına intikal etti; orada da bir çok ay ve yıl kaldı; Şit doğunca onun alınında tecelli etti; sonra Enuş, Kaynan, Mehlâyil, Yârid, Ehnuh, Mütevaşlıh, Lemk, Nuh, Sam, Erfahşed, Âbir, Fâlig, Ergu, Sârug, Nâhur ve Tarık'a, nihayet İbrahim ve İsmail'e intikal etti.

Nâzım burada da yine fazla tafsilâta girişmemekte, bu faslı şu beyitler ile sona erdirmektedir:

bunlara irince uş kıldum 'ayân
bağasın aňlayasın bundan hemân

her ki 'aķıldür sözümü añlar ol
 'aķil ol-sen dađı sözüm añlar ol
 söz uzun maķşüdü kılalum beyân
 tâ bu ma'niler size ola 'ayân
 cümle-i eşhâbu erhâmdan o nür
 cilve vü cevlanile kıldı 'ubür
 işbu resmile müselsel muttaşıl
 tâ olunca Muştafâya müntaķil
 şöyle vardı irdi ol nür aşlına
 irişince ol Muħammed alına
 geldi çün ol rahmeten li'l-'âlemîn
 vardı nür anda karar itdi hemîn
 andan artuķ kimseye naķl itmedi
 çünki yirin buldı ayruķ ğitmedi

Faşl. Mevlidin kıymetinden bahsedilen bu fasıl şu beyitler ile başlıyor :

Âmine Hatun Muħammed anesi
 ol şadefden oldu ol dür dânesi
 çünki 'Abdullahdan oldu hâmile
 vaķt irişdi hafta vü eyyâmile

Faslin sonunda çok güzel beyitler mevcuttur :

diñleñüz biñde birini diyelüm
 tũtiler gibi şekerler yiyelüm
 dînümüz milkini âbâd idelüm
 işidenler cânını şâd idelüm
 'ışķile her kim ki diñlese bunu
 açıla göñlinde rahmet gülşeni
 hem hidâyet bülbüli anda öte
 hem sa'âdet servi cânında bite
 Muştafânuñ cânibinden bi-güman
 irişe büy-i şefâ'at her zamân
 her ki diñlerse bu sözi 'ışķile
 lâcerem Tañrı aña rahmet kıla

6. Fî beyânı zuhûri vücûdi'n-Nebiy şallallahü 'aleyhi ve sellem.
 Peygamberin mevlidi ve kendisinin kıymetinden bahsedilen bu kısım
 şu beyitler ile başlıyor :

ġirü göñül mısrına kıldum sefer
 bağladum anda niçe teng-i şeker

açalum ol şekkerün tengini uş
 yimedın cânun şafalar bula hoş
 eyle lezzetlü şekerdür bu şeker
 kim bunun katında şekker bir hâcer
 bu ma'ânî şekkerin ger yiyesin
 dünyâda şekker buyemiş diyessin

Faşl. Peygamberin doğumundan evvel beliren mucizelerin annesi ağzından naklidir: Âmine, ansızın evinden bir nur çıktığını, bütün ins ve canın aşikâr olduğunu görür. Bir melek hava üzerine Sündüs isimli döşegi döşer; mağrip ile maşrik ve Kâbe'nin damına birer alem dikilir. Âmine bunlardan Muhammed'in doğmak üzere olduğunu anlar. Evinde yalnız otururken, duvar yarıp, üç huri meydana çıkar, onun yanına gelip, otururlar; sonra bölük bölük huriler gelirler, onların yüzleri nurundan evin içi nur dolar. Âmine'ye, cihan yaratıldığından beri, onun oğlu gibi güzel bir çocuğun gelmediğini söylerler.

Kaşidetün melihâtün. Bu parçada o gece Allahın bütün yaratılmışa ziyet kılmaları için emrettiği, Rıdvan'a da huriler ve Cenneti süslemesi, Cennet ehlinin Peygambere rağbet göstermeleri, Cebrâil'e cehennem kapısını kapatması, vuhuş ile tuyura da o gece gözden gâfleti gidermeleri için haber vermesi emredildiği söylenildikten sonra, Âmine'den naklen Peygamberin doğumu anlatılmaktadır: Hz. Muhammed'in doğumu yaklaşınca, Âmine içmek için su ister, ona şekerden daha lezzetli, kardan soğuk, bir şişe dolusu şerbet sunarlar, sonra bütün vücudu nura gark olur, o nurun ismeti vücudunu kaplar, bu esnada bir ak kuş gelip, Âmine'nin arkasını kuvvetle sıvazlar, o saatta da Hz. Muhammed doğar. Annesi onun doğumu sırasında hiç zahmet çekmez, yer ve gök gulgule ile dolar, âlemin zulmeti dağılır, bütün kâinat dile gelip, Hz. Muhammed'i medhederler.

Faşl. Bu fasılda Peygamber doğduktan sonra Mekke şehrinin nur ile dolduğu, ahalisinin nura gark olduğu, Âmine'nin bu heybetleri görünce, kendinden geçtiği, kendine geldiği zaman huriler cemiyetinin gitmiş olduğu, Mustafa'yı evinde göremeyince, onu huriler alıp götürdü sanarak, telâş ettiği, sonra ansızın çocuğunu evin köşesinde, Beytullah'a karşı secde kılmış vaziyette dua ederken gördüğü, onun göbeğinin kesilmiş ve vücudunun sarılmış bulunduğu, annesi eline almak istediği zaman, havadan «üç gün onu saklayın!» diye bir ses geldiği, bir bölük kavmin onu alıp gittikleri ve sonra geri getirdikleri söylenilmektedir.

Faşl. Yedi kat gök ehlinin Ahmed'i görerek ziyaret ettikleri, Cennet içindeki hurilerin ellerinde içleri, Peygamberin başına saçmak için, cevahir dolu nurdan tabaklar olduğu halde, onu ziyarete geldikleri, yaratılmıştan da her kime nasip oldu ise, o habibin onlara görüldüğünden bahsedilmektedir.

Faşl. Burada Peygamber doğduktan sonra beliren mucizeler hikâye olunmaktadır: Onun doğduğu gece bütün putlar baş aşağı olur, şeytanın canına düğüm vurulur, kâfirlerin içi ve dışı gam dolur, kiliseler yıkılıp, keşişler altında kalır, Tak-ı Kisrî çatlar, Save bährinde sudan eser kalmaz, mecusilerin taptıkları ateş söner. O 14 yaşına gelince, bütün Arap ehli ondan ilim ve edep öğrenir, muciza'ı belirmeğe başlar, bütün dilerde ismi söylenir.

7. Fî medhî 'n-Nebîyy 'aleyhi 's-selâm, 10 beyitten mürekkeptir.

8. Fî beyânı mü'cizatı 'n-Nebîyy şallallahü 'aleyhi ve sellem. Şöyle başlıyor :

bu gönül deryası yine kıldı cüş
cevherin cüşile taşra şaldı uş
çün nesim-i 'ışk irdi urdı mevc
ol ma'ânî dürrî çıkdı fevc fevc
ger buña gönül gözile başasın
cân kulağına bu dürrî taşasın
ya'ni dürr-i mü'cizat-ı Muşafâ
kim virür cân u dile şıdk u şafa

Müteakıben Peygamberin mucizeleri anlatılıyor: O baştan ayağa nur olduğu için, cisminin gölgesi yere düşmezdi; başı üzerinde her zaman bir bulut doluşır, ona gölge ederdi; önünden nasıl görürse, arkasından da öyle görürdü; Cebrâil vahiy için indiği zaman, gökten ayrıldığı saatta onun kokusunu alırdı; yakından nasıl işitirse, uzaktan da öyle işitirdi; dudağını kıpırdatınca, gökte güneş de kıpırdanırdı; gece, inci dişlerinin şuanından, iğne düşse bulunurdu; sadrı nurundan karanlık geceler aydınlık olurdu; nübüvvet mührü onun alnında idi; sabah rüzgârı saçına dokunsa, hava misk ve amber ile dolardı; terlese her teri gül olurdu; düşmanâ eli ile toprak saçınca, onlar kör olmuşlardı; parmağı ile işaret edince, gökte ay iki parçaya ayrılmıştı; tırnağı inci olurdu ve onu toplarlardı; Hira dağına ayak bastığı anda dağ hareket etmiş, ancak o «ey dağ sakin ol!» diyince, durmuştu; ay gökten inerek, onun beşiğini sallamıştı; parmağından çeşmeler akmış, zehirli pişmiş kuzu dile gelip, ona «Benden yeme, yâ Resûlallah!» demiş, hurmayı diktığı saat ağaç

yemiş vermiş, bütün ağaçlar ona secde kılmış, o sahibinden şikâyet eden devenin derdine deva olmuş, gözsüzleri gözlü, sözsüzleri sözlü kılmış, kurt, kuş, taş, ağaç ona hakikî Peygamber olduğunu söylemişlerdi.

9. Fî mi'râcî Muştafâ 'aleyhi 's-selâm. Nâzım miracı şöyle anlatıyor : Bir kadir gecesinde Peygamber Ümmehânî evinde iken, Ceb-râil Cennetten bir burak getirir ve Peygambere Allahın onu çağır-dığını söyler. Peygamber kalkıp, Ceb-râil'in tuttuğu buraka biner ve Allaha doğru yönelirler. Yollarda bir çok acayiplikler gördük-ten sonra, Kudş'e erişirler. Orada Peygamber, enbiya ervahı tarafın-dan karşılanır. Allahın emri ile, Mustafa onlara imam olup, iki rekât namaz kıldırır; sonra nurdan bir merdivenden göğe çıkarlar. Evvelâ birinci göğe vâsıl olurlar. Orada bulunan gök ehli Mustafa'yı karşılarlar. Sonra hangi göğe vâsıl olurlarsa, o gök ehli ona izzet ve ikram edip, miracını kutlularlar. Peygamber bütün gök ehlinin ibadette olduğunu görüp, Allah onların taatlarını birleştirip, adını namaz ko-yar ve Mustafa'ya bunu ümmetlerine armağan olarak iletmesini, on-ların bu namazı kıldıkları vakit bütün gök ehlinin sevabını bulacak-larını söyler. Vâsıl olduğu göklerde ona «ümmetini dile» derler. Arş ve kürsüyü görüp, 70.000 hicabı geçtikten sonra, Allaha erişir. Hak Taâlâ ona «bî-hurûf u lafz u savt» hitap eder. Orada onun gör-düğüne hiç bir akıl ermez. Haktan maksudunu bulup, menziline döndükten sonra, o gece bütün işittiklerini ve gördüklerini eshabına haber verir.

10. Fî hicreti 'n-Nebiyî 'aleyhi 's-selâm. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinden bahsedilen bu kısım pek kısa ve vecizdir.

11 Fî ba'zı evşâfi 'l-Muştafâ 'aleyhi 's-selâm. Çok güzel teşbih-leri muhtevî beyitler ile başlayan bu kısımda da Peygamberin ahlâk ve vasıfları sayılıyor : onun ahlâkının iyi ve üstün olduğu, halka daima iyilik ettiği ; Hakkın bütün lûtfunun kendinde mevcut olduğu ; gece gündüz ibadet ile meşgul bulunduğu ; kalbinin gill u gıştan temizlenmiş olduğu ; Haktan başkasının onun gönlüne girmediği ; iki cihan-da şah iken a'çak gönüllü olduğu ; hiç yalan söylemediği ; bir nefes nefsi arzusuna uymadığı ; her şeye kanaat ettiği, ekmek ve aşının ar-padan olduğu ; daima Tanrının adını zikrettiği ve ondan ne gelse şükrettiği ; canını hırs ateşine yakmadığı ve Hakkın haram kıldığına bakmadığı ; hiç bir şeye tama' etmediği ve dünyaya ehemmiyet vermediği ; hareket ve sözü ile kimseyi incitmediği ; Hakkın emretmediği işi yapmadığı.

12. Faşl. Burada Muhammed ümmetinin nasıl olması gerektiğinden bahsediliyor : Muhammed ümmeti Peygamberin yoluna giden ve Allah yoluna bütün varını veren kimsedir. Muhammed ümmeti olan kişinin onun ahlâkını tutması, onun işlemediği işi işlememesi lâzımdır. Ahiret ahvalini düşünerek, hayır ve taat ile meşgul olmalıdır. Kibir ve haset gönüle yol bulmamalıdır ; çünkü ceset haset ile harap olur. Ehl-i kibir ile ehl-i riya Tanrıya yaramaz. Allaha yaklaşmak için gıybet ve riyadan sakınmalıdır. Başkasının yerine kendi ayıbını gören kimse yarın Allah huzurunda kör olmaz.

İnsanın daima kendi kusurunu bırakıp, başkasınınkini gördüğü fikri şu beyit ile belirtiliyor :

‘aybinuñ görmez gözün biñ kılcasın
görür ayruğ ‘aybinuñ biñ kılcasın

Başkasının kusurundan bahsetmenin doğru olmayacağı, çünkü herkesin kusuru bulunabileceği ve Peygamberin ümmeti olanın onun kavlini tutması lâzım geldiğinden bahsettikten sonra da nâzım kendi kusurlarını anlatıyor.

13. Fi’n-naşîha bahsinde Süleyman Çelebi yine aynı samimiyeti ile karşımıza çıkıyor. Önce kendi günahlarını anlatan nâzım bu kısma «Siz benim işlediğim işi işleyip, benim gibi pişman olmayın. Benim ahvalime bakmayın; siz Allaha yarayan işi yapın» diyerek başlayıp, Peygamberin ahlâkı ve doğru yola gitmek lüzumu hakkındaki bir kaç beyiti müteakip, Peygamberin yaptıklarından da bir az bahsedip ,

kıldı da‘vet Tañrıya hem kulları
şer‘ile gösterdi toğrı yolları
tā urur oldu bu şer‘uñ bağrı mevc
dine girür oldu bu halk fevc fevc
‘alemi şer‘ile pür nūr eyledi
cān u dil milkini ma‘mūr eyledi
hoş bitürdi ümmetinüñ işlerin
hem götürdi yirden ol düşmişlerin

Onun ömrünün önü ve sonu Hak emrinde geçtikten sonra, nihayet ölmek zamanının geldiğini söyleyerek, bu kısmı bitiriyor.

14. Fi vefâtı ‘n - Nebiyy ‘aleyhi ‘s-selām.

başlayalım girü bir söz sūzile
od saçılsun sözümüzden sūzile
tağile taşuñ yüregın tağılasun

ten nedür anuñ için cān ağlasun
odlara yaqsun oduñ için taşın
taşlara dögsün anuñcün taş başın

Bu kısmın münderecatı şöyle hülâsa edilebilir: Peygamber 63 yaşına gelince Allaha ulaşması yaklaşır. Bir gün Meymûne'nin evinde bulunduğu sırada hastalanır; hastalığı gittikçe artar ve zayıflar. Zaafı arttıkça, Allaha şükür ve zikrini arttırır. Nihayet taat için takati kalmaz; namaz vakti gelip de, ezan sesini işitince, abdest almak maksadı ile kalkar. Mescide gidip namaz kılmak ister, fakat cisminde kuvvet bulamaz, yerine Ebu Bekr'in imamlık etmesini söyler. Sahabe göz yaşları dökerler. Ebu Bekr onun emrini yerine getirir ise de, tekbir edip el bağladığı zaman, elini bırakıp ağlamağa başlar. Nihayet Ömer'e imam olmasını söyler. Bunu duyan Peygamber, emrini yerine getirmesi için, Ebu Bekr'e haber gönderir. Ebu Bekr imam olur ve sahabe namaz kılarlar. Peygamber arkadaşlarını görmek için mescide gitmek ister. Koltuğuna girip götürürler, o da Ebu Bekr'e iktida eder. Namaz bitince Peygamberi evine getirirler. Bundan sonra o 13 gün hasta yatar. Bu halde iken Cebrâil gelip, Allahın selâmını getirir ve ona Allahtan ne istediğini sorar. Peygamber de kaygu ve gussasının ümmeti olduğunu söyleyince, Cebrâil tekrar göğe çıkar ve Allahın onun günahkâr ümmetini bağışladığı haberini getirir.

Faşl. Cebrâil karalar giymiş olduğu halde Peygambere Allahın selâmını getirdiği vakit Peygamber ona niçin siyahlar giydiğini sorar, Cebrâil de onun için giydiğini ve yere vahiy için son inişi olduğunu, gök ehlinin de siyahlar giydiklerini söyler. Cebrâil ile birlikte Azrâil de gelmiştir. Peygamberin ziyaret için mi, yoksa kabzı ruh için mi geldiğini sorması üzerine, hem ziyaret, hem de kabzı ruh için geldiği cevabını verir. Cebrâil de Allahın ona müştak olduğu haberini verince, Peygamber Azrâil'e Hak emrini kabul ettiğini, işini bitirmesini söyler ve eshabına, ümmetine şer'ini tutmalarını bildirmeleri için, vasiyet eder.

Fî beyânı teslîmi rûhi'n - Nebiyy şallallahü 'aleyhi ve sellem. Bu fasılda Peygamberin ruhunu teslim ettiği, onun canının orada Allaha eriştiği, bundan sonra âlemin feryat ile dolduğu, ah ve feryadın göğe yükseldiği, bütün yer ve gök ehlinin ağladıkları, ay ve günün tutulduğu, Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin, Fatıme ve Ayişe'nin ağladıklarından bahsedilmektedir.

Faşl. Burâda bir kaç beyit ile ahalinin derdi belirtilmeğe çalışıldıktan sonra, Peygamberin nasıl defnedildiği ve sahabelerin üzüntüleri anlatılmaktadır: Peygamberi hazırlayıp kabrine götürürler. O-

rada üç gün ins ve peri onun namazını kılarlar. Enbiya ervahı gelir, yer ve gök melekler ile dolar; kimi cemaat, kimi imam olup saf saf dururlar ve üç gün onun namazını kılarlar. Onlar dağıldıktan sonra, sahabeler toplanıp Peygamberi kabrine koyarlar; eve dönüp de orada onu bulamayınca çok ağlarlar ise de, sonra Hak emrine sabretmek gerektiğini düşünürler.

Bundan sonra kitap nasihat ve dua ile sona ermektedir. En son da kitabın ismi, yazılış tarihi ve yazıldığı şehir de kaydedilmiştir.

şamu hâcâtumızı eyle kabûl
ol sa'âdet hakkı kim buldı Resûl
işbu kân-ı şehd ki şîrîndür dadı
bil Vesîletü'n - necât oldu adı
hem sekiz yüz on ikide târihi
Bursada oldu tamâm bu î ahî
Hakkâ hamdile şenây-ı bî - hisâb
oldı Hak 'avniyile kâmil kitâb
Tañrıdan yüz bîñ dürüd ile selâm
Muştafanûñ rûhına her şubh u şâm
olsun âline dañi eşhâbına
tabî'in enşâr u hem ahhâbına
ümmetinden râzı olsun ol mu'în
rahmetullâhi 'aleyhi ecma'in
Tañrı rahmet eyleye ol hân için
kim du'â kıla bunu yazan için

Kitabın esaslı sayılabilecek yazmalarının karşılaştırılması ile elde ettiğimiz ve yukarıda hülâsasını verdiğimiz metni bugün mevlit cemiyetlerinde en ziyade okunan basma nüsha (1323 te tab'edilmiş olan) ile mukayese edelim :

Süleyman Çelebi mevlidinin başlangıcı olan ve esaslı sayılabilecek yazmalarda bulunan birinci fasıldaki ilk beyitler bu basmada aynı ile mevcuttur. Sadece mezkûr yazmalarda 7—24 olan ve Allahın vasıflarını ihtiva eden beyitler yoktur. Bu basmada :

ola kim rahmet kıla ol pâdişâh
ol kerîm ü ol rahîm ü ol İlâh

beyitinden sonra :

birdür ol birliğine şek yok durur
gerçi yañlış söyleyenler çok durur

gelmektedir.

bir kez Allah dise 'ışkile lisân
dökülür cümle günâh miş-i hâzân

ism-i pākin pāk olur zıkr eyleyen
her murāda irişür Allah diyen

beyitleri bahsi geçen yazmalarda yoktur.

varı yok yoğı var iden oldur
dünyāda her olanı ol oldurur

ile

ķudretin izhār idüben ol celil
birliğine bunları ķıldı delil

beyitleri de basmada mevcut değildir.

Fi'ltimāsi'd-du'ā li'n-nāzımetihi ve fi 'özri'l-kitāb, Fī beyānı sebebi fıtrati'l-ālem, Fī beyānı fıtrati'l-ālem ve rūhi Muḥammedin 'aleyhi's-selām, Fī beyānı ḫilķati Ādem ve intikāli'n-nūri Muḥammedin 'aleyhi's-selām fasılları basma nüshada yoktur. Müteakip fasıl da nur-ı Muḥammedinin Şit'in altında tecelli ettiği söylenildikten sonra, İbrahim ve İsmail'e intikal ettiği ve onlardan da Mustafa'ya nakl-olduğundan bahsedilip şu beyitler ile tamamlanıyor :

işbu resmilē müselse muttaşıl
tā olunca Muştafaya müntakıl
geldi çün ol rahmeten li'l-ālemİN
vardı nūr anda ķarār itdi hemİN

Peygamberin velādeti de basmada ihtisara uğramış, mevlidin yaklaştığından bahsedilen fasıl, velādeti beyan eden fasıl ile birleştirilmiştir :

çünkü 'Abdullāhdan oldı ḫāmile
vaķt irişdi hafta vü eyyāmile

beytinden sonra hemen :

ol rebī'ü'l-evvel ayı nicesi
on ikinci gice işneyn gicesi

beyiti geliyor. Aradan bir çok beyitler çıkarılmıştır. Mezkûr yazmalardaki Fī beyānı zuhūri vücūdi'n-Nebiyy şallallahü 'aleyhi ve sellem faslı da burada mevcut değildir.

Yukarıdaki beyitten sonra gelen iki beyit de basmada farklıdır:

didi gördüm ol ḫabibiñ anesi
bir 'aceb nūr kim güneş pervānesi
berk urup çıķdı evimden nāgehān
göklere dek nūr ile ķoldı cihān

bundan sonraki dört beyit yazma ve basmada aynıdır. Sonra esaslı yazmalarda :

çünkü bu işler bânâ oldu yakın
ben evümde otururdum yalnûzın
basmada ise:

indiler gökden melekler şâf şâf
Ka'be gibi kıldılar evim tavâf

beyiti geliyor.

çevre yanuma gelüp oturdılar
Muştafâyı birbirine muştılar

beyitinden sonraki şu beyitler de mezkûr yazmalarda yoktur:

bu senûn oğlûn gibi kadri cemil
bir anaya virmemişdir ol celil
ulu devlet buldûn ey dildâr sen
toğısardır senden ol hulki hasen
bu gelen 'ilm-i ledûn şulţanıdır
bu gelen tevhid-i 'irfân kânıdır
vaşfını bu resme tertib itdiler
ol mübârek nûrî terğîb itdiler

Mezkûr yazmalarda mevcut olan bir çok beyitler de basmada yoktur. Basmada:

toğdı ol sâ'atda ol sulţan-ı dîn
nûra ğarğ oldu semâvât ü zemîn

beyti ve mükerrer beyti müteakip «merhabalar» faslı geliyor ki bu fasıl Süleyman Çelebi mevlidine dahil olmasa gerektir. Bunu takip eden:

çünkü ol maħbûb-i raħmâni'r-raħîm
kıldı dünyâyı cemâlınden na'îm
birbirine müjdeleyü her melek
rakşa girdi şevk-i şâdından felek

beyitlerinin yerine zikri geçen yazmalarda:

çün kadem başdı cihâna ol beşîr
'âlemûn artdı beşâret behceti
Mekke şehri nûr ile toldı kamu
nûra ğarğ oldu eri vü 'avratı

beyitleri vardır. Bundan sonra gelen ve Âmine'nin Peygamberi gözden kaybettiği, sonra da evin bir köşesinde Allaha secde etmiş olduğunu gördüğünden bahsedilen beyitler de zikri geçen yazmalarda farklı şekildedir. Âmine'nin kulağını onun ağzına koyup dinlediğinden ve Muhammed'in «yâ ilâhi ümmetim virgil bana» dediğini işitti-

ğinden bahsedilen beyitler mezkûr yazmalarda yoktur. Basmada bu kısmın son beyitleri :

Hağka bağlayup gönülden himmeti
dir idi vâ ümmetî vâ ümmetî
tıfliken ol dileridi ümmetin
sen kocaldıñ terk idersin sünnetin
ümmetim didi saña çün Muştafâ
vir şalavât sen de aña bul şafâ

Peygamberin doğduğu gece Kâbe'nin secde ettiği ve o şems-i cihanın doğduğunu müjdelediği de esaslı yazmalarda mevcut değildir. Orada bulunan, Peygamberin doğduğu gece ona gösterilen hürmetten bâhis bir çok beyitler ve Fî medhi'n-Nebiyy 'aleyhi's-selâm faslı da basmada yoktur. Basmada kısaca bahsedilen mucizeler bahsi geçen yazmalarda daha tafsilâtlıdır ve Fî beyânı mu'cizâtı'n-Nebiyy şallâllahü 'aleyhi ve sellem başlığı altındaki parça yazmalarda gayet güzel beyitler ile başlamaktadır :

bu gönül deryası yine kıldı cüş
cevherin cüşile taşra şaldı uş
çün nesim-i 'ışık irdi urdı mevc
ol ma'ânî dürri çıkdı fevc fevc
ger buña gönül gözile baqasın
cân kulağına bu dürri taqasın

Basmada sadece şu mucizelerden bahsedilmektedir: Peygamberin 40 yaşında nübüvvet tacını giydiği; *Kur'an*'ın nâzil olduğu; Peygamberin mübarek cisminin gölgesinin yere düşmediği; başı üzerinde her zaman bir bölük bulutun ona gölge ettiği ve o nereye gitse onunla birlikte gittiği; dudağını kıpırdatınca, gökte ay ve güneşin kıpırdandığı; inci dişlerinin şuaından, gece iğne düşse, bulunabileceği; saçına sabah rüzgârı dokununca havanın misk ü amber ile dolduğu; terlese her terinin gül olduğu; sadrı nurundan karanlık gecelerde aydınlık olduğu; hurmayı diktiği saat yemiş verdiği.

Miraç kısmı basma nüshada :

gel berü ey 'aşk odına yanıcı
kendüyi ma'sûka 'aşık şanıcı
diñlegil mi 'râcın ol şahıñ 'ayân
'aşık iseñ 'aşk odına turma yan

beyitleri ile, yazma nüshalarda ise :

'aql tāvüsü açdı girü per ü bāl
tâ ki cevlanile gösterde (böyle!) cemāl
fikir şahrâsı içine girdi uş
cân semenzârında cilve urdı uş

beyitleri ile başlıyor. Bunları müteakip bir çok güzel beyitler geliyor. Miraç hadisesi de, teferrüata kaçmadan, sade bir şekilde anlatılmaktadır. Basmada ise hadise tafsil edilmiştir : Peygamber bir kadîr gecesinde, perşembe günü Ümmehânî evine gittiği esnada, Allah Cebrâil'e Cennete gidip, bir murassa taç, hulle, bir de burak alarak, Peygambere götürmesini, sonra da Peygamberi arşa çıkarmasını emreder. Cebrâil de Cennete gidip orada otlamakta olan 40.000 burak görür, bunlardan biri çok ağlamaktadır. Cebrâil'in ona niye ağladığını sorması üzerine 40.000 yıl evvel «Yâ Muhammed!» diye bir ses işittiği ve o günden beri bu ismin sahibine âşık olduğu ve ona kavuşmak istediği cevabını verir. Cebrâil de onu alıp Hz. Muhammed'e getirir. Peygamber hazırlanır ve birlikte yola çıkarlar. Bundan sonra bazı beyitler esaslı yazmalardakinin aynı, bazıları da muhteva bakımından aynı ise de ifade ediliş bakımından farklıdır. Cebrâil'in durağı olan makama geldikleri zaman Cebrâil'in bir zerre ileri geçemeyeceğini, aksi halde, yanacağını söylediğini anlatan beyitler ile Peygamberin şu sözlerini muhtevi beyitler :

râh-ı 'aşkda kim şakinur cân-ı
ol kaçan görse gerek cânânını
çün ezelden bâña 'aşk oldu delîl
yanar isem yanayım ben ey hâlîl

ve :

söyleşürken Cebrâ'îl ile kelâm
geldi refref önüne virdi selâm
aldı ol şâh-ı cihânî ol zamân
sidreye gitdi vü getürdi hemân

beyitleri esaslı sayılabilecek yazmalarda yoktur. Allahın gök ehlinin taatlarını toplayıp namaz adını koyduğu ve bunu, ümmetine armağan etmesi için, Peygambere verdiği de basmada mevcut değildir. Bundan sonraki bir kaç beyit de mezkûr yazmalar ve basmada farklıdır. Basmada Peygamberin Allah ile konuşması tafsilâtı ile anlatılıyor ve Allahın ona mahbup ve matlûbunun o olduğunu, canı ile sevdiği mabudunun da kendisi olduğunu söylediği ve ona ne istediğini sorduğu, Hz. Muhammed'in de ümmetinin makbul olmasını dilediği, Allahın ona ümmetini verdiği, yerlerini de Cennet kıldığını müjdelediği naklediliyor ki bu da bahsi geçen yazmalarda yoktur. Bu yazmalarda Peygamberin ümmetini dilemesi sadece :

her göge kim varıdı ol bahtiyâr
ümmetin dile didiler zînhâr

beyiti ile ifade edilmekte, Allaha erişmesinde de teferrüata girilmemektedir :

Hakkı gördi Muştafâ bî-keyf ü kem
 haş durur bu sözleri ben kim direm
 anda ol gördüğine hiç 'aql u fehm
 irmedi irmeyiserdür cümle vehm

beyitleri basmada yoktur; orada bu kısmın sonunda dua mevcuttur. Esaslı sayılabilecek yazmalarda miraçtan sonra vefata kadar olan parçalar basma nüshada yoktur. Sadece Peygamberin evsafını anlatan ve mezkûr yazmalarda mevcut bazı beyitler basmada vefat bahsinin arasına konulmuştur.

Vefat kısmı mezkûr yazmalarda şu güzel beyitler ile başlamaktadır:

başlayalum girü bir söz süzile
 od saçılsun sözümüzden süzile
 tağıla taşuñ yüregın tağlasun
 ten nedür anuñiçün can ağlasun

basma nüshanın başlangıcı ise şöyledir :

gelberü ey 'aşk-ı ihvân-ı vefâ
 gelberü erbâb-ı 'irfân-ı şafâ
 işbu firkatlü sözi güş idelim
 derdilê âh eyleyüp cüş idelim

Esaslı yazmalarda Peygamberin on üç günlük hastalığı esnasında cereyanından bahsedilen, yukarıda zikredilmiş olan hadiseler basmada mevcut değildir. Cebrâil'in gelip Peygambere Allahın ona müştak olduğu haberini getirmesi üzerine, onun ağlaması ve hüznü ile evine girdiği zaman Fatıme'ye dosta ulaşmaklığının yaklaştığını söylemesi, her sabah salât veren Bilâl'i çağırıp Ebu Bekr'e kendi yerine imamlık etmesi için onunla haber göndermesi esaslı yazmalarda, Peygamberin Cebrâil vasıtası ile, Allaktan ümmetini dilemesi de basmada yoktur. Basmada sadece Peygamberin bütün ömründe ümmetim dediğinden, sonra da insanın işlediği günahlardan bahsedilmekte, bunu müteakıp da dua gelmektedir. Zikri geçen yazmalarda bir çok beyitler daha ihtiva eden bu parça vefatın nihayetinde bulunur. Basmada sonra da Peygamberin evsafı bahsindeki bazı beyitler geliyor. Yalnız, Allahın ona dağları onun için al-tın edeceğini bildirmesi üzerine onun ümmeti için bulunduğu hale razı olduğunu ve onlar için zahmet çekeceğini söylediğinden bahsedilen beyitler ile şu beyitler bu yazmalarda yoktur :

hem dileriz senden ey Hayy-ı Qadîr
 bize ümmet diye ol bedr-i münîr
 Muştafâya hem-civâr it yâ kerîm
 cennet-i firdevs içinde yâ rahîm

luḡfile göster bize didârını
 niḡmetiñle tuylaḡıl kullarını
 nūr-ı Aḡmed ḡürmetine ey Ḥüdâ
 eyleme bizi Muḡammedden cüdâ

Basmada bulunan bundan sonraki kısmın başlangıcı şöyle hülâsa edilebilir: Peygamber ümmetlerine veda eder, Hasan ile Hüseyin'i dizine alıp Bilâl'ı, karısı Ayiḡe ve kızı Fatime'yi, bütün ehl-i beytini, sahabelerini çağırıp onlar ile vedalaşır. Bilâl'a salâ vermesini, Ebu Bekr'e namazını kılmasını, Ali'ye onu yıkmasını söyler, sonra evine gider. Orada Fatime babasının boynuna sarılıp «Sen ölme, yerine ben öleyim» der. Peygamber Hasan ile Hüseyin'i ister, onları getirerek yanına yatırır. Çocuklar «Ey dede sizi böyle göreceğimize, anamız bizi doğurmaydı» derler.

Bundan sonra Cebrâil'in gelip ona Allahtan ne istediğini sordundan, Peygamberin de ümmetini dilediğinden, Cebrâil'in göğe çıkıp geri dönerek Allahın Muhammed'e ümmetini bağışladığını bildirdiğinden bahsediliyor ki bu beyitler mezkûr yazmalarda aynen mevcuttur. Cebrâil ile birlikte Azrâil'in geldiğinden bahsedilen beyit yazmalarda da vardır; yalnız içeri girmeden evvel girip girmemek için izin istemesi, Fatime'nin de babasının hasta olduğunu söyleyerek onu içeriye almak istememesi, girmekte ısrar edince, babasına bu şahsın kim olduğunu sorup ondan Azrâil olduğu cevabını alması üzerine kapıyı açması ve Azrâil'in girmesi, bahsi geçen yazmalarda yoktur. Sonra Peygamberin ondan ziyaret mi, yoksa ruhunu kabz için mi geldiğini sorması, her ikisi için de geldiği cevabını alması mezkûr yazmalarda mevcuttur; fakat Azrâil'den ümmetine çektireceği zâhmeti kendisine çektirmesini istemesi bunlarda yoktur. Sondaki dua basmada yazmalardakinden daha kısadır.

Süleyman Çelebi mevlidinin yazma nüshalarından bazıları (msl. İnkılâp Kütüp. K. 166 [M. C.]) basma nüshaları gibidir. Esaslı saydığımız yazmalarda bulunmayan, buna mukabil basmalarda mevcut olan beyitlerin ekserisi başka şahısların yazdığı mevlit nüshalarında da vardır. Aşağıda, yazılış tarihleri ve müellifleri, yalnız yazılış tarihleri veya yalnız müellifleri kaydedilmiş mevlitlerin en eski nüshalarından aynen aldığımız bazı örnekler ile bunları göstermeğe çalışacağız. Ahmed'in *Mevlid*'inin (yazılışı 873 veya 883/1468—69 veya 1478—79) Miraç faslında mevcut bir çok beyitler:

Selimaḡa Kütüp. 1642

cümle zerrât-ı cihân itdi şada
 çağrıḡuben didiler kim merḡabâ (48: 3)

merhabā ī 'āşī ümmet münci¹
 merhabā ī çāresüzler melce² (48: 11)
 merhabā ī rahmeten li 'l-'ālemīn
 merhabā sensin şefi'ü 'l-müznibin (48: 13)

 gel gidelüm göklere³ yā Muşţafā
 muntazırdur saña cümle enbiyā⁴ (73: 13)

Sinanoğlu *Mevlid*'inin (yazılışı 883/1478—79) velâdet faslındaki bir kaç beyit (Raif Yelkenci nüshası 23: 6 ve 23: 9 ki bu beyitler Ahmed'in *Mevlid*'i, Selimağa nüshası 48: 3 ve 48: 13'e tekabül eder).

Ebülhayr'ın *Mevlid*'indeki (yazılışı 897/1491—92) bazı beyitler (Millet Kütüp., manzum eserler, 1366, 9b: 4; 14b: 5 ki Ahmed'in *Mevlid*'i, Selimağa Kütüp. 1642, 48: 3; 73: 13; Sinanoğlu *Mevlid*'i 23:6 ya tekabül eder).

Halil'in *Mevlid*'inde (yazılışı: 907?/1501) vefat bahsindeki bazı beyitler:

Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4464:

Fâţime ol dem āh idüben aġladı⁵
 babasınıñ boynına el baġladı (13a: 4—5)
 işbu hâlde iken irdi⁶ Cebrā'îl
 didi kim saña selām itdi Celil (13b: 6—7)
 şordı hem hālünizi daġı⁷ Çalap
 şor habībüm ne kılur benden taleb (13b: 8—9)

Müellifi meçhul olan ve yazılış tarihi 995/ 1586 olması ihtimal dahilinde bulunan bir mevlit ki elde mevcut iki nüshasından biri İnkılâp Kütüp. K. 200 [M. C.], diğeri de Kemankeş Kütüp. 407 numarada kayıtlıdır.

İnkılâp Kütüp. K. 200 [M. C.]

bir kez Allāh dise 'ışkile⁸ lisān
 dökülür cümle günāh misli-i hāzān (1a: 7)
 ism-i pākin pāk olur zıkr eyleyen
 her murāda irişür Allāh diyen (1a: 8)

1 basmada melce²i

2 > eşfa'i

3 > hāzrete

4 > eşhāb-ı şafā

5 > āh idüp anda

6 > irdi bu hāl üzere iken

7 > şordı hālini daġı didi

8 > şevkile

didi gördüm dir¹ ḥabībūn anesi
 bir 'aceb nūr kim güneş pervānesi (15b: 6)
 berk urup çıkdı evümden nāgehān
 göklere irdi vü nūr oldı² cihān (15b: 7)
 indiler gökden melekler şāf şāf
 Ka'be gibi kıldılar evüm tavāf (16a: 1)
 bu senūn oğluñ gibi ḳadri cemīl
 bir anaya virmemişdür ol celīl (16a: 9)
 ulu devlet bulduñ ĩ dildār sen
 toğısardur senden ol ḥulḳi ḥāsen (16a: 10)
 bu gelen 'ilm-i ledün sultānidur
 bu gelen tevḥīd-i 'irfān kānidur (16b: 2)
 vaşını bu resme tertīb itdiler
 ol mübārek nūri terḡīb itdiler (18a: 4)

18b: 5 ile 18b: 9, Ahmed'in *Mevlid*'i, Selimağa nüshası 48: 3 ve 48: 13; Sinanoğlu *Mevlid*'i, Raif Yelkenci nüshası 23: 6; Ebülhayr'ın *Mevlid*'i, Millet Kütüp. 1366, 96: 4e tekabül eden beyitlerdir.

çünkü ol maḥbūb ü raḥmānū 'r-raḥīm
 kıldı dünyayı cemālınden na'īm (20a: 9)
 birbirine muştulayu³ her melek
 raḳsa girdi şād-ı şevḳinden⁴ felek (20a: 10)
 bu 'acāyibden⁵ Āmine ḥūb rū
 bir zamān 'aḳlı gidüp geldi girü (20a: 11)
 gördi gitmiş ḥūriler hiç kimse yok
 görmedi oğlın tazarrū^c kıldı çok (20b: 1)
 deprenür tuḫaḳları söyler kelām
 anlayımadum⁶ ne dirdi ol hümām (24a: 4)
 ḳulaḡum aḡzına urdum diñledüm
 söyledüḡi sözi ol dem añladum (24a: 5)
 Haḳka baḡlayup gönülden himmeti
 dir idi kim⁷ ümmetī vā ümmetī (24a: 6)
 ḫıfliken ol diler idi ümmetin
 sen ḳocalduñ idemezsin⁸ sünnetin (24a: 7)

¹ başmada ol

² > dek nūrile ḫoldı

³ > müjdeleyü

⁴ > şevḳ-i şādından

⁵ > işbu heybetden

⁶ > añlayamazdım

⁷ > vā

⁸ > terk idersin

ümmetim didi saña çün Muştafa
vir şalât sen de aña bulğıl¹ safâ (24a : 8)

Muhibbi'nin *Mevlid*'indeki bazı beyitler (Lâleli Kütüp. 3756):

Ka'be bir şavt itdi ol dem nâgihân
didi toğdı bu gice şems-i cihân (20b : 13)
yalın ayak baş açuban şâf şâf
eyleyiser ümmeti beni tavâf (21a : 2)
çevre yanım isteyü kıldım² nazâr
görürem³ bir güşede hayrû 'l-beşer (21b : 9)
rükni rükne Ka'benüñ virdi selâm.
didiler kim toğdı ol hayrû 'l-enâm (22b : 6)

Şâhidîn el - Neyyî'nin eserinin, İnkılâp Kütüp. K. 200 [M. C.]
deki mevlidin 15b : 6; 16a : 9—10; 16b : 2; 18a : 4; 24a : 7—8 ine te-
kabül eden beyitleri ki bunlar Şâhidîn el - Neyyî'nin eserinin Millet
Kütüp., manzum eserler, 1349 numarada da kayıtlı nüshasında 19a : 2;
19a : 6—9 ve 29b : 8—9 dur. Yine aynı nüshada :

Mekke kavmi uluları bî-hilâf
Ka'be'î ol gice kırlur⁴ tavâf (29b : 10)
secde kıldı Ka'be gördi hâs u 'âm
düşmedi bir taşu hoş kıldı kıyâm (30a : 1)

ve Muhibbi'nin *Mevlid*'inin 20b : 13 üne tekabül eden 30a : 2; 22b : 6
sına tekabül eden 29b : 11 ve :

pâk idüp küfr ile putlardan⁵ Resûl
kurtarısar beni müşriklerden ol (30a : 3)

beyiti ve bunu müteakip Muhibbi'nin *Mevlid*'inin 21a : 2 sinde bulu-
nan ve bu eserin mezkûr nüshasının 30a : 4 ü olan beyit.

Miraç bahsinde de bu basma nüshada aynı ile mevcut olan şu
beyitler vardır :

gelberü ey 'aşk odına yanıcı
kendüni ma'sûka 'aşık şanıcı (99b : 10)
bir düşünbe gicesi tahkîk haber
leylî-i kâdr idi ol gice meger (100a : 3)
ol habîbime ilet binsün anı
'arşımı seyr eylesün görsün beni (100a : 5)

¹ basmada şalavât sen de aña bul

² » kıldı

³ » gördi kim

⁴ » kırlurken

⁵ » putdan küfürden

Cebrâ'îl aldı burâkı ol zamân
 tâ Cenâb-ı Ahmede geldi hemân (100a : 7)
 Haqq selâm itdi saña yâ Muştafa
 kim mübârek hâtırın olsun¹ şafa (100a : 8)
 didi kim gelsün konuklarım anı
 'arşımı seyr eylesün görsün beni (100a : 9)

Halil'in *Mevlid*'i, Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4464, 13a: 4—5 teki beyit burada da var:

Şehidî'nin *Mevlid*'indeki (Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Semineri Kütüp. 4018) bir çok beyitler :

fağr-i 'alem irdi çün kırk yaşına
 kındı ol² tac-ı nübüvvet başına (28b: 3)
 indi Qur'ân âyet âyet beyyinât
 zâhir oldı nice dürlü mü'cizat (28b: 5)

 gözlerinden yaşı ceyhün eylemiş
 cigerini derdile hün eylemiş (30b: 3)
 şordı³ Cebrâ'îl nedür ağladığıñ
 hünile⁴ cân u ciger tağladığıñ (30b: 4)
 bâki yoldaşın yeyüp içüp gezer
 sen inilersin di cânın ne sezer (30b: 5)
 didi kırk biñ yıl durur kim yâ emîn
 'aşk durur içmek yimek baña⁵ hemîn (30b: 6)
 nâgehân bir ün işitdi kulağum
 gitdi 'aqlım bilmezem sağım⁶ şolum (30b: 7)
 yâ Muhammed diyüben çağırdılar
 bir şadâ kim birle yürekler deler⁷ (30b: 8)
 ol zamândan bilmezem ben⁸ nolmuşam
 ol adın ıssına 'aşık olmuşam (30b: 10)
 yüregim içinde eridi yağım
 'aşık oldı görmeden bu kulağım (30b: 11)
 didi Cebrâ'îl⁹ burâka ey burâk

1 basmada bulsun

2 » pes

3 » didi

4 » hünzile

5 » baña yimek içmek

6 » ol zamândan bilmezem sağ u

7 » bir şadâ birle yürekler deldiler

8 » kim

9 » Cebrâ'îl ider

viridi Hağ maşşudunı kılma firāk (31a: 4)
 gelberü maşşukına ergüreyim
 yüregın başına¹ merhem urayım (31a: 5)
 kimde kim aşkın nişanı var durur
 akıbet maşşuka anı ırgürür (31a: 6)

ol gice turmadı cevlan eyledi
 şöyle kim eflaki seyrān eyledi (33a: 1)
 her birinde dürlü hikmet gördi ol
 tā ki vardı Sidreye erişdi yol² (33a: 2)
 bilmezem ben yolları ne ideyin³
 kim ğaribem bunda kanda gideyin (33a: 4)
 didi Cebra⁴ ile ol şāh-ı cihān
 sen⁵ maşamında tur imdi pes⁶ hemān (33a: 7)
 çün ezelden baña aşk oldu delil
 yanarisem yanayım ben yā⁷ halil (33a: 9)
 söyleşirken Cebra⁸ il ile kelām
 geldi Refref önüne viridi selām (33a: 10)
 gelberü maşşud u⁷ maşşubun benem
 sevdüğün cānile maşşubun benem (34a: 5)
 gice gündüz turmayup istedigün
 nola kim görsem cemālin didigün (34a: 6)
 gel habibim saña aşık olmuşam
 cümle halkı saña bende kılmışam (34a: 7)
 ey habibüm nedür ol kim diledün
 bir avuç toprağa minnet eyledün (34b: 6)
 ben saña aşık olcağ ey laţif
 senin olmaz mı dü alem ey şerif (34b: 7)
 zātima mirāt idindim zātını
 bile yazup⁸ adum ile adunı (34b: 8)
 gözi yaşı haqqiçün aşıklarun
 bağı başı haqqiçün şadıklarun (34b: 9)
 bu⁹ günāhkār aşı mücrim kulları

1 başmada zaħmina

2 » ol
 3 » bu yolları ben nideyim
 4 » pes
 5 » sen
 6 » ey
 7 » didi kim maşşub u
 8 » yazdum
 9 » biz

yarlığağıl kıl¹ günâhlardan berî (34b : 10)

‘afv idüp işyânımız kıl rahmeti

ol habîbüñ yüzi şuyı hürmeti (34b : 11)

yâ llâhî kılma bizi zalîn

bu du‘aya cümleñüz diñiz âmîn (35a : 1)

Ahmed’in *Mevlid*’inin elde dört nüshası mevcuttur. Bunlardan Selimağa Kütüphanesindeki eski ise de, sonu eksik olduğu için eserin yazılış tarihi bu nüshadan tesbit edilememektedir. Bundan sonra en iyi nüsha olan Üniversite Kütüp. (T. Y. 2314) nüshasında ebceci hesabı ile düşürülmüş olan tarih h. 873 tür. Şehid Ali Paşa Kütüp. (nr. 1956) nüshasında ise bu tarih 883 tür. Raif Yelkenci nüshasının da son varacağı kopuk olduğu için, kitabın kaç tarihinde yazıldığına dair şimdilik katî bir şey söylenemez. Raif Yelkenci nüshasında miraç kısmı tıpkı *Vesîletü’-n-ecât*’in basma nüshalarındaki gibi başlamaktadır. Bu bahsin bir çok beyitleri de mezkûr eserin basma nüshaları ile ilâveli yazmalarında aynen mevcuttur. Fakat bu *Mevlid*’in Raif Yelkenci nüshasında, Süleyman Çelebî mevlidinin esaslı nüshalarındaki beyitler de yer alıyor. Diğer taraftan «merhabalar» faslındaki bazı beyitlerin Sinanoğlu ve Ebülhayr’ın *Mevlid*’inde de aynen bulunması sebebiyle, Ahmed’in *Mevlid*’inin çok eski tarih taşıyan tam ve sahih bir nüshası ele geçinceye kadar, Süleyman Çelebî’nin ilâveli nüshalarındaki fazla parçaların çoğunun Ahmed’in *Mevlid*’nden alınmış olduğunu söylemek doğru olmaz. Aynı karışıklığa diğer şahısların yazmış oldukları mevlit metinlerinde de tesadüf edilmektedir. Binaenaleyh Süleyman Çelebî mevlidindeki ilâve beyitlerin nereden geldiği meselesi elde mevcut mevlit metinlerine göre, zannımızca, halledilemez. Süleyman Çelebî mevlidinin ilâveli nüshalarında bulunan beyitlerden bazıları metne bir ek hissini vermektedir. Basma nüshalardaki miraç ve vefat kısımlarında böyle beyitler çoktur. Üslûp itibarı ile farklı olan bu beyitler Süleyman Çelebî tarafından yazılmamış olsa gerektir. Bazı beyitler ise, bu şekilde bir ayrılık göstermemekle beraber, metnin esaslı sayılabilecek nüshalarında yoktur (yk. bk.).

Süleyman Çelebî mevlidi nüshalarına dahil edilen büyük parçalardan *Vefât-ı Fâtıme* metinleri muhtelifdir. Mehazlarda yazılış tarihi h. 807, müellifi de Edirne’deki Karabulut mescidinin imamı Halil olarak gösterilen *Vefât-ı Fâtıme* metninin Raif Yelkenci’de bir nüshası mevcuttur; aynı metnin yazılış tarihini h. 897 olarak gösterildiği bir nüsha da Millet Kütüphanesindedir. Bu tarihlerden her hangisinin yanlış olduğu muhakkaktır.

¹ basmada kim

Vefât-ı Fâtıme'den başka Süleyman Çelebi mevlidi nüshalarına dahil edilen büyük parçalar şunlardır :

Hikâye-i deve : Müellifini tesbit edemediğimiz bu hikâye İnkılâp Kütüp. K. 106 [M. C.] ile Üniversite Kütüp., T. Y. 279 (mecmua) da mevcuttur.

Hikâye-i geyik : Müellifi Sadreddin olarak gösterilen bu destan Halet Efendi Kütüp., 2. kısım, nr. 21; İnkılâp Kütüp. K. 106 [M. C.] ve K. 166 [M. C.]; Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4452; Millet Kütüp., manzum eserler, 1350/1; Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4339; Fatih Kütüp. 4514; Bağdadlı Vehbi Efendi Kütüp. 1578 de vardır.

Hikâye-i güvercin : Müellifini tesbit edemediğimiz bu destan Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4339; Fatih Kütüp. 4514; Bağdadlı Vehbi Efendi Kütüp. 1578 de mevcuttur. Yekdiğerinin aynı olan bu üç nüshadaki destanda Mevlâna Fakîh Ahmed adının geçtiği bir beyit vardır.

Dâstân-ı İbrâhim : Bu destanın müellifi birbirinin aynı olan üç nüshada, Kayserili İsa olarak gösterilmiştir (Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4339; Fatih Kütüp. 4514; Bağdadlı Vehbi Efendi Kütüp. 1578). İnkılâp Kütüp. K. 106 [M. C.] ve K. 166 [M. C.]; Millet Kütüp., manzum eserler, 1350/1; Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4452 de de bulunan *Dâstân-ı İbrâhim*'in ayrı bir şekli Türkoloji Semineri Kütüp. 4020 de mevcuttur ve bu nüshada müellifin adı Niyazî olarak kayıtlıdır.

Dâstân-ı İsmâil : Sadece müellifinin mevlevî olduğunu tesbit edebildiğimiz bu destan İnkılâp Kütüp. K. 106 [M. C.] ve K. 166 [M. C.] ile Türkoloji Semineri Kütüp. 4020; Lâleli Kütüp. 3756 da mevcuttur. Lâleli Kütüp. nüshasında parçanın yazıldığı yerin İhsala, yazılış tarihinin de 1027 olduğu kayıtlıdır.

Hikâye-i kesikbaş : Bu hikâyenin müellifi tesbit edilememiştir. İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalar şunlardır : Yahya Efendi Dergâhı Kütüp. 4452 ve 4339; Fatih Kütüp. 4514; Bağdadlı Vehbi Efendi Kütüp. 1578.

Süleyman Çelebi'nin mevlidinde Âşık Paşa'nın *Garibname*'si ile Darir'in *Siyerü 'l-Nebevi*'sinin tesiri görülmektedir. Darir'in *Siyer*'inin Ebü'l-Hasan el-Bekri'nin tercümesi olduğundan mehzalarda bahsediliyor. Ebü'l-Hasan el-Bekri'nin *Siyer*'inin tercümesi olduğu söylenen bir kitaptaki (sahibi Raif Yelkenci'dir) bazı kısımlar ifade bakımından dahi, Süleyman Çelebi mevlidine benzemektedir. Kitap 1224 te istinsah edilmiştir. Süleyman Çelebi'deki motiflerden bazıları, müstensihî tarafından Muhy al-Din al-'Arabî'ye ait olarak gösterilen bir mevlit nüshasında (bk. Hüdâi Efendi Kütüp., yazma nr. 285, istinsahı h. 1319, müstensihî Muhammed b. Bâbekî) da vardır.

Peygamberin doğduğu günün tesit edilmesine evvelâ Araplarda başlanmıştır. Önce Peygamberin doğduğu ev, onun doğduğu günde,

büyük bir kalabalık ile ziyaret edilir, orada dualar okunarak, ona karşı olan hürmet ifade edilirdi.

Fatimiler devrinde Mısır'da, yine aynı günde tantanalı alaylar tertip edilmiş, sonra Ali, Fatıme, hatta hükümrân olan halife için de aynı şekilde merasim yapılmıştır (bk. C. Zeydân, *Tarih-i temeddünü 'l-is'âmiye*, trk. trc. Zeki Megâmiz, V, 250).

İbn Hâlikân, 604/1207—1208 de Erbil'de Kökböri (Ebû Sa'îd Muzafferü'd-Dîn b. 'Alî b. Beytigin) zamanında bir halk bayramının mevcudiyetinden bahseder ve bu bayramı tafsilâtı ile tasvir eder (bk. *Vefeyâtü'l-a'gân*, Bulak 1299, I, 620 v. dd.). Mehzalardan birinde de, Magribli İbn Dihye'nin, Erbil'deki mevlit bayramında okutulmak üzere, *Kitâbü'l-tenvîr fi mevlidi 'l-beşîri'l-nezîr* adlı bir kitap yazdığı ve bunu Kökböri'ye okuyunca, onun caizesine nail olduğu kaydedilmektedir (bk. Esad Efendi Kütüp. 1444, *Mecmû'a-i resâ'il-nâdire*, 6. risale, 68. s.).

Mevlidin bir bayram ile tesidi âdeti Mekke'den, Septe, Tlemsen, Fas ve İspanya'ya kadar ve şarkta Hindistan'a doğru yayılmıştır. (Mekke'deki bayram için bk. *Die Chroniken der Stadt Mekke*, Wüstenfeld neşri, III, 438 v. d.; İbn Hacerü'l-Heytemî, *Mevlid*; yeni devir için bk. Snouck Hurgronje, *Mekka*, II, 57 v. dd.; Mısır için bk. Muhammed Tevfik, *Beytû'l-sıd-ık*, Kahire 1323, 404 v. dd.; Lane, *Manners and Customs*⁵, 1871, II, 166 v. d. Tlemsen için bk. C. Zeydân, trk. trc., V, 252; *Ebû Hammû Mûsâ*: İslâm Ansiklopedisi; Hindistan için bk. Snouck Hurgronje, *Achehnese*, I, 207; aynı mll., *Verspreide Geschriften*, II, 8 v. dd.; Herklots, *Qanoone Islam*, 1832, 233 v. dd.; Goldziher, *Culte des saints*, 1880, 13. s.).

Mehazlar Osmanlı İmparatorluğunda mevlit bayramından III. Murad devrinden sonra bahsetmektedirler (bk. Esad Efendi, *Usûl-i atika-i teşrifât-ı Devlet-i Osmâniye*, 1. s.; Mouradjea d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris 1787, I, 255 v. dd.; *Geschichte des osmanischen Reiches*, VIII 441; *Mawlid*: Encyclopédie de l'İslâm.

Bugün Türkiye'de mevlit gününde bayram yapılmamakta, fakat mevlit bir çok vesileler ile okutulmaktadır.

İstanbul kütüphanelerinde 30 nevi ve 98 nüsha türkçe mevlit tesbit ettik. Bunlardan 48 i diğer şahıslara aittir. (Muhtelif şahıslara ait mevlit nüshalarının tavsifleri ve münderecatları için Neclâ Pekolcay, a. e., 31—442. s. bk.).

İstanbul kütüphaneleri kataloglarında kayıtlı mevlitler ile mevlide ait yazılmış eserler de 71 nüsha arapça, 5 adet farsça, 3 adet arnavutça, 1 adet kürtçe, 1 adet rumca olmak üzere, ceman 81 adettir. (Neclâ Pekolcay, a. e., 15—20. s.).

Çerkesçe ve boşnakça mevlit metinlerinin mevcudiyetinden de *Osmanlı müellifleri*'nde bahsedilmektedir.